

IŠ XVI-XVIII a. KAUNO ŠPITOLIŲ RAIDOS

Almantas Bagdonavičius

Viduramžiais miestiečiai buvo gydomi ne tik namuose ar pirtyse. Gydoma buvo ir prieglaudų tipo įstaigose špitolėse (lot. hospitium - prieglauda, svetingumas). Tai buvo tarsi improvizuotos ligoninės, kuriose pastogę rasdavo sergantys ir invalidai. Pirmosios špitolės Lietuvoje atsirado XVI a. pradžioje Vilniuje ir Kaune. Viena iš seniausiųjų Lietuvoje špitolių buvo įsteigta Kaune 1519 m. (Giedroyc F. 1908, p. 33). Šią špitolę įsteigė miesto magistratas prie šv. Margelės Mėrijos (Vytauto) pranciškonų bažnyčios. Jos būta nedidelės, vos 12 lovų (Kopecki F. 1824, p. 2). Špitolė buvo pranciškonų vienuolių žinioje, tačiau miesto magistratas tiesiogiai prisidėjo prie jos valdymo, skirdamas špitolei globėjus iš žymesnių miestiečių ar magistrato pareigūnų, tvarkiusių administracinius špitolės reikalus, tarpo. 1566 m. tokiu špitolės globėju buvo Kauno miestietis Lukas Hokiertas ("Lucas Hokiert mieszczenin Kowien' i opiekun spitale koscziola Pennij Marij") (VUB RS F.7 KMAK 13647 (1564-1569), Nr. 531, l. 131). Pr. Giedraitis teigia, kad magistratas skirdavo du špitolės globėjus (Giedroyc F., 1908, p. 3). Kiek jų buvo skiriama XVI a., tikrų žinių nėra, todėl, galima remtis tik minėtu teiginiu. Tačiau archyviniai šaltiniai rodo, kad bent jau XVII a. pradžioje minėtų globėjų, tada vadintų provizoriais, magistratas skyrė jau ne du, bet daugiau asmenų. Štai Kauno magistrato knygoje 1605 m. balandžio mėn. minimi keturi Kauno špitolės provizoriai ("hon. Thobias Watergrob, Josephus Pietrowicz, Joones Zark et Petrus Czarny /.../ Prowisoris Paupe-

rum Caunen") (VUB RS F.7 KMAK 13856 (1604-1610); Nr. 213, 1.61-62). Teis pačiais metais minimas dar vienas špitolės provizorius (VUB RS F.7 KMAK 13856 (1604-1610); Nr. 238, 1.78). Pirmus XVII a. dešimtmečius špitolė dar tikrai buvo priklausoma nuo pranciškonų, tačiau XVII a. viduryje jos protektoriumi jau buvo tapęs Kauno miesto klebonas. Magistratas, norėdamas išsaugoti savo įtaką špitolėi, ir toliau skyrė globėjus. Tokiu globėju 1686 m. buvo Georgas Kristianas, Kauno miesto tarybos (Georgius Christianus Consularis /.../ Prowizor Xenodechy Magni civitatis Caunen') (VUB RS F.7 KMAK 13867 (1683-1773); 1.440). Dėl teisės valdyti špitolę tarp klebono ir magistrato kildavo konfliktų. 1657 m. balandžio 23 d. klebonas Kauno magistratui parašė išsėjimą raštą, kad, jo akimis žiūrint, neteisėtai magistrato pagrobta žemių, sklypų, namų. Tame pačiame rašte kalbama, kad magistratas nesiskaitas su špitolės pinigais (Šiurkus T. 1961, p. 202). Spręsti magistrato ir klebono ginčus teko net pačiam Vilniaus vyskupui. Todėl 1692 m. vyskupo komisoriai buvo atvykę į Kauną (VUB RS F.7 KMAK 13867 (1683-1773); xl.262). 1699 m. Kauno magistrato ponai, paveikti vyskupo dekreto, jo komisorių akyse pažadėjo laikytis vyskupo nustatytos tvarkos (Kopecki F. 1824, 4).

Apie pačią Kauno miesto špitolę žinių nedaug. Kaip jau minėta, XVI a. ji buvo nedidelė, XVII a. greičiausiai išplėsta, nes šio amžiaus antroje pusėje jau vadinama didžiąja miesto špitolė (pvz.: 1684 m. akte) (VUB RS F.7 KMAK 13867 (1683-1773); 1.36). 1743 m. Kauno parapiinės bažnyčios inventoriuje minima, kad Kauno miesto didžioji špitolė yra mūrinė ir turi 40 lovų abiejų lyčių asmenims (CVIA F 696 op.2 Nr. 809). XVI a. didėjant mieste gyven- tojų skaičiui (jū XVI a. viduryje buvo apie 8-9 tūkst.), didėjo

ligoninių poreikis ir kilo būtinybė steigti daugiau šių labdarybės įstaigų. Tuo rūpinosi miesto magistratas, šiaip turtingesni bajorai bei miestiečiai, miesto patricijai. Todėl neilgai trukus, po miesto didžiosios špitolės įkūrimo, 1529 m. buvo įsteigta antroji miesto špitolė prie Kauno parapijinės šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Jos fundatoriumi tapo Kauno miesto burmistras Klopamanas (Kloppaman). (Antroji špitolė Vilniuje įsteigta 1536 m.). Apie šią špitolę labai maža žinių, tačiau, sprendžiant iš mus pasiektųjų duomenų, ji buvo primityvesnė už anksčiau įsteigtąją. 1743 m. Kauno parapijos aprašyme minima, kad Kauno parapijinė špitolė medinė, tuo metu apgriuvusi (CVIA F 696 op.2 Nr. 809). Nepaisant to, 1762 m. joje dar gyveno 6 vyrai ir 4 moterys (CVIA F.694 op.1 Nr. 3493). Ši špitolė buvo tiesioginėje Kauno klebono valdžioje.

1605 m. Kaune buvo įsteigta nauja nedidelė 5 vietų špitolė, kurios fundatoriumi buvo Ambrozijus Beinartas, Vilniaus kanauninkas (A. Beynart, kanonik Wilenski) (MA CB RS F198-179). Ilgainiui špitolė buvo vadinama Ambrozijaus Beinarto Mažąja Kauno arba Kauno bajoriškąja špitolė. Ši špitolė buvo įsikūrusi Vilniaus gatvėje, netoli Vilniaus vartų. Šiaurės karo metu, 1702 m., špitolė buvo apgriauta, vėliau atstatyta, tačiau 1782 m. "jos jau ne pėdsako nebuvo" (CVIA F1694 op.1 Nr. 3493). Špitolę turėjo ir XVI a. viduryje susiformavusi Kauno liuteronų bendruomenė, nes iki 1775 m. Respublikoje kitų tikybų atstovams katalikų špitolėse gydytis buvo draudžiama (Biziulevičius S., Kutorga V. 1960, p. 126). Greičiausiai špitolė buvo įsteigta kartu su mokykla, kuri šaltiniuose minima jau 1564 m., tačiau tikri duomenys yra iš 1618 m. kovo 22 d., kai Kauno magistratas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisme kaltino Kauno liuteronus, pasistačiusius ne tik bažnyčią, bet ir mokyklą bei špitolę (Kiaupa Z. 1977, p. 19). Ir vėliau, visą

XVII a. pirmą pusę liuteronai kovojo dėl teisės turėti savo špitolę. Liuteronų špitolė dar tebeveikė ir 1782 m. (CVIA F 694 ap.1. Nr. 3493). Kaip matome, XVI a. ir XVII a. pirmoje pusėje Kaune aiškiai reiškėsi poreikis steigti šias įstaigas. XVII a. pradžioje mieste buvo jau keturios špitolės. Tačiau nuo XVII a. vidurio, pasireiškus Kauno miesto, kaip ir visos Respublikos ekonominiam bei politiniam smukimui, Kaune špitolių skaičius nebeaugo.

Naujos špitolės įsteigimo reikėjo laukti daugiau kaip šimtmetį. Tik 1750 m. sausio 25 d. buvo įsteigta nauja špitolė prie šv. Gertrūdės bažnyčios. Šios špitolės fundatoriumi buvo klebonas Petras Nėumeiskis (P. Nowmeiski) (MA CB RS F 198-179). Vilniaus vyskupas šią fundaciją patvirtino 1751 m. balandžio 7 d. (Kopecki F., 1823, p. 106). Pastatčius ligoninę, iš Vilnius ir Varnių pakviesti broliai rokitai, turėję aptarnauti ligonius. Rokitų brolijos įstatymuose pažymėta, kad vienuoliai neturės turto, globos ligonius, neves ir klausys bažnytinės vyresnybės (Šiurkus T., 1961, p. 202). Špitolė įsikūrė dviejuose mediniuose vienaaukščiuose pastatuose, kuriuose buvo patalpos ligoniams, tarnautojų kambariai ir ūkinės patalpos. Tuo metu špitolių išlaikymu valstybė visiškai nesirūpino. Šiek tiek Kauno špitolės rėmė miesto magistratas. 1688 m. balandžio 15 d. Kauno miesto magistratas didžiajai miesto špitolėi išdavė 1000 zl. sumą (Kopecki F. 1824, p. 2). Be aukų, pagrindinis špitolės pajamų šaltinis buvo sklypai, kuriuos išnuomojusios špitolės gaudavo nemažą dalį lėšų, reikalingų jų išlaikymui. Didžioji miesto špitolė (XVII-XVIII a.) turėjo 7 atskirus sklypus (Kopecki F., 1824, p. 2). Ambrozijaus Beinarto špitolėi XVIII a. priklausė du sklypai: viename iš jų buvo pati špitolė, kitame – Kauno miesto magistratas laikė karčiamą. Pajamos, gaunamos iš karčiamos, buvo skiriamos špitolės išlaikymui (Kopecki

F., 1824, p. 4). Špitolės egzistavo fundacijų dėka. Be smulkių aukų pinigais bei maisto produktais špitolėms testamentu buvo užrašomos stambios pinigų sumos, žemės sklypai, namai, dvarai. Štai 1569 m. rugsėjo 13 d. Kauno parapijinei špitolėi Petrienė Gremdienė užrašė dvi plytines (MA CB RS F 198-179). Panašių aukų Kauno špitolės gaudavo gana daug. Pavyzdžiui, Kauno didžioji špitolė 1609-1793 m. gavo 19 stambių fundacijų, «Kauno parapijinė špitolė 1529-1797 m. – 12, Ambrozijaus Beinarto bajorų špitolė 1605-1710 m. – 18, Rokitų špitolė 1750-1797 m. – 9 (MA CB RS F 198-114). Kitais duomenimis pastarajai špitolėi minėtu laikotarpiu priklausė dar dvi fundacijos (VUB RS F.4 35586(A 2216)). Be to, magistratas šiek tiek padėdavo ir aptarnauti špitolės. Štai 1782 m. parapijinės bažnyčios inventoriuje minima, kad magistratas vieneriems metams tarnauti špitolėje skyrė tris miestiečius. Asmenys, neištarnavę minėto laiko, negalėjo būti renkami cechų seniūnais (CVIA F.694 ap.1 Nr. 3493).

XVI-XVII a. Lietuvos-Lenkijos valstybėje nebuvo priimta jokių specialių, bendrų visoms valstybės ligoninėms, taisyklių. Tuo metu kiekviena špitolė tvėrkėsi taip, kaip manydavo tikslingiausia esant jos valdytojais. Tik 1707 m. seimas nutarė, kad kiekvienoje špitolėje turi būti gydytojas, felčeris ir vaistinė (Biziulevičius S., Kutorga V., 1960, p. 126). Minėtas nutarimas buvo įgyvendintas šv. Gertrūdės Rokitų špitolėje, įsteigtoje 1750 m. Šiai ligoninei aptarnauti buvo pasamdyti medicinos daktaras bei chirurgo pameistras, už darbą gaudavę pastovų atlyginimą. 1812 m. vienam iš pastatų sudegus, kitame, mažesniame, be 2 patalpų ligoniams buvo penkios nedidelės patalpos skirtos ligoninės tarnautojams, sandėliams, vaistinei bei viršininko butui (Šiurkus T., 1961, p. 203). Apie šio nutarimo vykdymą kitose Kauno špitolėse

žinių nėra, tačiau bent pranašesnėse, kaip didžiojoje mieste, bajoriškoje, minėtas nutarimas greičiausiai turėjo būti įgyvendintas. Tačiau nepaisant šių teigiamų poslinkių, Kauno špitolėse buvo daugiau slaugoma, nei gydoma. XVI-XVII a. į špitolės buvo kartu guldomi ir invalidai, sergantys infekcinėmis, venerinėmis, psichinėmis ligomis. Ir XVIII a. Kauno špitolėse buvo mažai specializacijos elementų. 1750 m. Petras Naumeiskis, Rokitų špitolės fundatorius, teigė, jog ji skiriama įvairiems ligoniams ir "bepročiams" (Šiurkus T. 1961, p. 202). Apskritai, tik nuo tada ligoninės palaipsniui ėmė įgauti kitas funkcijas: jos vis daugiau buvo skiriamos gydymo reikalems, o ne pavargėlių priglaudimui.

Už buvimą špitolėje, slaugą bei gydymą mokėstis paprastai nebuvo imamas. Išimti sudarydavo tik špitolėn patekę turtingieji, dažniausiai sergą psichine liga. Dažniau mokama už gydymą bei prieglaudą buvo tik Kauno mažojoje bajorų špitolėje. Beje, šioje špitolėje prieglobstį rasdavo ne tik bajorai, bet ir turtingesni Kauno miestiečiai, magistrato nariai. 1700 m. vasario 10 d. Kauno mažosios špitolės provizoriai išdavė raštą, jog Kotryna Krapavičiūtė-Jurgienė Barkauskienė sumokėjo už tėvo Petro Krapavičiaus, Kauno miesto suolininko (mirusio špitolėje) išlaikymą (MA CB RS F 198-138).

XVIII a. viduryje Kauno špitolėje galėjo būti 80-100 lovų, todėl toli gražu ne visi sergantys ir gydymo reikalingi bei invalidai, nusenę, prieglaudos neturintys asmenys galėjo rasti sau vietą špitolėje. Šių vietų deficitą špitolėse didino dar ir tai, jog atsirasdavo asmenų, piktnaudžiavusių špitolėje teikiama globa. 1782 m. Kauno parapijinės bažnyčios inventoriuje sakoma, kad Kauno špitolėse daug valkatų, apgavikų, o daugeliui sergančiųjų nėra kur priglauti (CVIA F.694 ap.1 Nr. 3493).

1775 m. Respublikoje įkurta Ligoninių komisija, kurios tikslas buvo sukurti vieningą vadovybę, vieningus nuostatus visoms valstybės špitolėms. Tačiau Ligoninių komisijos veikla nebuvo aktyvi, spartesniam ligoninių vystymuisi Kaune nebuvo tinkamų sąlygų.

P. TARASENKOS RANKRAŠČIAI VUMB RS

Algimantas Katilius

Didžioji dalis archeologo Petro Tarasenkos (1892-1962) rankraštinio palikimo pateko į LTSR Mokslų Akademijos CB Rankraščių skyrių (Žr. Kraštotyra. - V., 1967, p. 233-234). Vilniaus universiteto MB Rankraščių skyriuje saugoma jo sudarytas Lietuvos piliakalnių sąrašas ir trys laišakai dėl straipsnių spausdinimo. Čia aptarsime tik piliakalnių sąrašą, kadangi tai vienas pirmųjų, platų Lietuvos piliakalnių sąrašas (F72-881). Aplanką su sąrašu 1973 m. rankraštynas išsigijo Vilniaus antikvariate už 20 rublių.

P. Tarasenkos piliakalnių sąrašas įšegtas į žalios spalvos aplanką su Lietuvai pagražinti draugijos violetinio tušo Kauno antspaudu. Aplanke dar yra du jo 1925 m. laišakai, adresuoti Lietuvai pagražinti draugijos Centro valdybai. Tai rodytų, kad sąrašą P. Tarasenska parengė apie 1925 metus. Lietuvos piliakalnių sąrašą sudaro 94 (numeracija nuo 20 lapo) mašinraščio lapai su autoriaus pataisymais ir rankraštinė 4 lapų literatūros rodyklė. Medžiaga sugrupuota į tris skyrius: 1. Lietuvos epskritys (Alytaus, Biržų-Pasvalio, Kauno, Kėdainių, Kretingos, Mažeikių, Marijampolės, Raseinių, Rokiškio, Panevėžio, Seinių, Šakių, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Trakų, Ukmergės, Vilkaviškio, Utenos, Zarasų). 2. Kleipėdos kraštas (Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės epskritys). 3. Okupuoto-